

HÉLARY, XAVIER:**COURTRAI. 11. ČERVENCE 1302.****KAROLINUM, PRAHA 2017, 149 S.****ISBN 978-80-246-3609-2***Josef Šrámek*

Útlá kniha francouzského historika Xaviéra Héléryho (vycházející v překladu Věry Soukupové) je dalším svazkem slibně se rozvíjející ediční řady *Medievistika* nakladatelství Karolinum, jež si klade za cíl představit širšímu okruhu zájemců aktuální inspirativní práce zahraniční provenience (prozatím však dominuje francouzská historiografie), zabývající se středověkými dějinami. Bitva u Courtrai z 11. července 1302, známá jako „bitva zlatých ostruh“, náleží mezi významné události francouzských a flanderských (resp. belgických a vlámských) středověkých dějin. Bitva u Courtrai měla nejen významné dopady na politiku francouzské Koruny, především však otrásla soudobým vojenským paradigmatem a naznačila, že se blíží soumrak těžkého elitního jezdeckého coby hegemonu evropských bojišť, což v dalším století potvrdila řada dalších střetů a kampaní, stoletou válkou počínaje a husitskými válkami konče. Díky této neslýchané porážce výkvětu francouzského rytířstva flanderskou městskou pěchotou si „bitva zlatých ostruh“ (pojmenovaná po kořisti, která dle tradice ozdobila chrám v Courtrai) vysloužila zvýšený zájem již ze strany současníků. Dalším významným rozměrem bitvy u Courtrai je skutečnost, že ačkoliv se zde nestřetly národy v moderním slova smyslu, již středověké prameny rozlišují mezi Francouzi a Vlámami. Zmíněná bitva je tak Héléryho slovy nejen zásadním neúspěchem vlády francouzského krále Filipa Sličného, ale i národního vědomí, což demonstruje vnímání této události od 19. století.

Koncepce Héléryho knihy je veskrze klasická. Nejprve autor čtenáři přibližuje poměrně komplikovaný vztah Francouzského království a Flander, a to s důrazem na klíčový sociální, ekonomický i politický vývoj flanderských měst v období přelomu 13. a 14. století. Problematická byla mimo jiné skutečnost, že Flanderské hrabství bylo rozkročeno mezi Francouzským královstvím a Svatou říší římskou. Přesto, jak Xavier Héléry zdůrazňuje, zásadní zvrat vztahu flanderských hrabat k francouzské koruně přichází právě až s vládou Filipa IV. Sličného. Jeho vládní politice s důrazem na snahu podřídit si Flandry užší kontrole, proto autor věnuje samostatnou pozornost. Héléry souzní s názorem, že Filip Sličný byl spíše ve vleku legistů, jako byl proslulý

Vilém z Nogaretu, ale soudí, že iniciátorem vládní linie posilování královské moci byl panovník sám, přičemž na rozdíl od svých předchůdců Filip „šel mnohem dál a mnohem razantněji.“ Již válka mezi Francií a Anglií v letech 1294–1297 negativně postihla flanderskou ekonomiku, silně vázanou jak na anglické dodávky vlny, tak anglická odbytiště. Za těchto zahraničně-politických okolností francouzsko-flanderským vztahům neprospěla ani zamýšlená sňatková aliance mezi anglickým králem Eduardem I. a flanderským hrabětem Guiem z Dampierre, jakkoliv plánovaná ještě před vypuknutím francouzsko-anglického nepřátelství. Přesto však přivedla flanderského hraběte do řad protifrancouzské koalice a vedla tak roku 1297 k první flanderské válce, zakončené příměřím, trvajícím do roku 1300. Roku 1298 však bylo sňatkem Filipovy sestry Markéty a Eduardova stejnojmenného syna ukončeno nepřátelství mezi Francií a Anglií, to ale nezahrnovalo osobu flanderského hraběte. Po vypršení uzavřeného příměří tak francouzské vojsko v čele s Karlem z Valois Flandry obsadilo. Hélary upozorňuje na skutečnost výstavby hradů v Lille a Courtrai, které podle jeho mínění naznačují, že Filip IV. zamýšlel zapustit ve Flandrech hluboké kořeny. Záhy vypukly nepokoje. Hélary však upozorňuje, že jejich spouštěčem nebyl jen postup francouzské Koruny, ale i vnitřní tlaky uvnitř flanderské společnosti, vztah mezi městskými cechy a patriciátem, což demonstuje na příkladu největších měst Brugg a Gentu. Hélary dále přehledně popisuje vývoj situace, která eskalovala povstáním v Gentu 12. března a v Bruggách 18. května 1302. Znovu zdůrazňuje, že krize byla sice politického charakteru, týkala se však otázek správy města, nikoliv francouzské okupace. Výsledek byl však jasný. Tzv. „jitřní mše“ v Bruggách skončila velkým masakrem Francouzů a historiografie tak nikoliv náhodou odkazuje k proslulým „sicilským nešporám.“ Do června roku 1302 pak povstání zasáhlo většinu vlámských Flander.

V dalších částech knihy pak Hélary zasazuje flanderské události do širšího konfliktu. Na jaře roku 1302 totiž vrcholil také rozkol mezi francouzským králem Filipem Sličným a papežem Bonifácem VIII. Autor věnuje pečlivou pozornost procesu svolání francouzské hotovosti, která měla táhnout do Flander, detailně přibližuje i osobnost jejího vůdce Roberta z Artois, těšícího se pověsti nejzdatnějšího válečníka z okruhu francouzského dvora. Ve vztahu k francouzské mobilizaci Hélary oprávněně vyzdvihuje unikátně dochovaný pramen, registr, zachycující opisy listin, jimiž francouzský král svolával hotovost. Na základě toho rekonstruuje strukturu a početní stav francouzského vojska. Analogicky se pak snaží postihnout i podobu vojska flanderského. Jak už bylo konstatováno, flanderská síla spočívala především v pěších městských milicích, složených jak z oddílů profesionálních, tak z ce-

chovních kontingentů. Pramennou oporou jsou zde Hélarymu městské účty. Ty ukazují, že konfliktu se účastnili i členové městské rady Brugg, avšak patrně ne patricijové. A především autor zdůrazňuje, že na rozdíl od tradovaného obrazu, který kodifikovali už středověcí kronikáři, se střetu i na flanderské straně účastnilo několik stovek jízdních těžkooděnců.

Na tomto základě pak Hélary přibližuje bitvu u Courtrai. Detailně popisuje samo bitevní pole, pozice vojsk jednotlivých stran i celkový průběh bitvy i konečné ztráty francouzských i flanderských oddílů. Za zvrat považuje nezdar prvního útoku francouzského rytířstva, obsáhle se věnuje smrti Roberta z Artois i její reflexi v následujících podáních. Popisuje i důsledky bitvy u Courtrai, které vede až do roku 1305, kdy byla mezi zneprátenými stranami uzavřena mírová úmluva. Ani tím však napětí neskončilo, jak autor ukazuje. Už v roce 1312 se opět zbrojilo, situaci však vyřešila úprava dohody z Athis-sur-Orge. I v následujících letech 1313 a 1314 však francouzské vojsko vytáhlo do pole, v roce 1314 dokonce téměř došlo ke skutečnému střetu. Tehdy sice ještě převládla diplomacie, přesto napětí mezi Francií a Flandry neutichlo až do smrti krále Filipa IV. Sličného na podzim roku 1314.

Jakkoliv výtečná je Hélaryho schopnost postihnout a přiblížit střet u Courtrai, za klíčovou část výkladu, ba knihy, považují pasáž, v níž se zamýšlí nad tím, jak vůbec vylíčit středověkou bitvu. Autor trefně konstatuje, že události vedoucí k bojovému střetu může historik díky vyprávěcím, diplomatickým i účetním pramenům rekonstruovat poměrně snadno. Jak však vykreslit samu bitvu, která se v závislosti na pramenech, jednoznačnému uchopení přirozeně vzpírá? Hélary se vymezuje proti postupu, kdy badatelé z protichůdné díkce různých pramenů vybrali ty prvky, které vyhodnotili jako nejvěrohodnější, a ty následně zkomponovali do souvislého, zdánlivě logického a pravděpodobného příběhu. Hélary upozorňuje, že moderní mediévistika již na středověké kroniky nenahlíží jen jako na zásobárnu více či méně relevantních faktů, ale jako na jednu stranu unikátní, přesto však často vzájemně závislé a provázané literární dílo, se svým konkrétním autorským záměrem. Hélary správně tvrdí, že i přes tyto problémy nelze na líčení středověkých bitev rezignovat a odvážně konstatuje, že právě s ohledem na charakter pramenů leží odpovědnost na straně historika, který nejenže musí své zdroje pochopit, ale také se nesmí bát výběru. Hélary tak v tomto duchu zdůvodňuje, proč se on sám rozhodl ze škály pramenů, vyprávějících o bitvě u Courtrai, popřát sluchu především podání brabantského kněze Lodewijka van Velthem z druhé dekady 14. století.

Závěrečná část Hélaryho knihy je věnována ohlasům „bitvy zlatých ostruh.“ Jak autor konstatuje, skutečnost, že prostí řemeslníci z Flander porazili

elitu francouzského (tj. evropského) rytířstva, elektrizovala už současníky, a to na obou stranách. Třebaže se francouzské straně 18. srpna 1304 podařilo v bitvě u Mons-en-Pevèle dosáhnout odvěty, porážka u Courtrai se stala zjevně šrámem na francouzském sebevědomí. Již záhy po bitvě se proto na francouzské straně začínají objevovat podání, která měla za cíl ostudnou porážku královského rytířstva omluvit a akcentovat nečestný, až zákeřný postup Flanderských. Naopak podání blízká flanderské straně výsledek střetu u Courtrai využívají ke kritice rytířstva a tím pádem i šlechty. Hélary představuje jednotlivé informační zdroje, které se bitvou u Courtrai zabývají, a vyslovuje předsvědčení o existenci společné (dnes neznámé) předlohy, patrně flanderského původu, sepsané záhy po vítězném střetnutí. Podle Héléaryho mínění právě tomuto prameni je nejbližší výše zmíněné van Velthemovo vyprávění. Zároveň autor sleduje vliv jednotlivých historických tradic až do 19. století, kdy se „bitva zlatých ostruh“ stala součástí procesu etablování moderních národů, což ukazuje na zdánlivě toliko odborné polemice mezi belgickým historikem Henri Pirennem a jeho francouzským protějškem Frantzem Funck-Bretanem. V závěrečném ohlédnutí za bitvou u Courtrai v historické paměti tak Héléary konstatuje zajímavou dynamiku reflexe této historické události: bitva, která vyvolala nemalý zájem současníků, jak na straně francouzské, tak flanderské, s koncem středověku jakoby mizí ze zřetele a do popředí se navrácí až v polovině 19. století společně se vznikem belgického státu a stává se jedním ze zamýšlených pojitek nového belgického národa. Héléary výstižně říká, že v oficiálním belgickém historickém příběhu se „bitvě zlatých ostruh“ dostalo stejného místa, jaký na francouzské straně zaujal příběh Panny Orleánské. Zatímco u francouzské společnosti tak dnes již události z roku 1302 nehrají roli, především ve vlámské části Belgie představuje bitva u Courtrai živé téma. Dokonce až tak, že během dvojí německé okupace země v letech 1914–1918 a 1940–1944 byla tato historická událost využita nacionalisty, kolaborujícími s Němci, jako symbol tradice boje proti Francii. Přípomínka „bitvy zlatých ostruh“ – od roku 1973 je výroční den vlámským svátkem – se podnes nese po dvojí linii, oficiální (státní) a nacionalisticko-autonomistické.

Překlad předmětné knihy Héléaryho nelze než uvítat. Jeho text představuje koncepčně i řemeslně inspirativní práci, která by se mohla (a měla) stát příslovečnou hozenou rukavicí domácí toho času v lepším případě stagnující vojensko-historické medievistice, která od dob Lipan Petra Čorneje, Kresčaku Jana Urbana, Moravského Pole Václavy Kofránkové, resp. Moháče Zdeňka Vybírala nevyprodukovala srovnatelný titul. Héléary nejenže se sebejistě pohybuje na poli dějin středověkého vojenství, nesklouzává však k mnohdy typické popisnosti, ale naopak v praxi demonstruje poučenost moderními

historiografickými metodami práce s narativními prameny a osvědčuje také schopnost zasadit vojensko-historické téma organicky a srozumitelně do širšího kontextu. Litovat lze jen toho, že onen „druhý život“ bitvy u Courtrai byl Hélarym pojat jen velmi stručně, přičemž i ze samotného výkladu lze tušit, že potenciál tématu je v tomto ohledu mnohem větší. Ten ze čtenářů, kdo by doufal, že se Hélary vydal více ve stopách klasické *Neděle u Bouvines* Georgese Dubyho, bude proto zklamán. To však není důvod, proč zavrhnout zdařilou knihu jako celek.

Mgr. Josef Šrámek, Ph.D.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Historické oddělení
Malé náměstí 123/14
500 03 Hradec Králové
Česká republika
e-mail: j.sramek@muzeumhk.cz